PROF. BENEDETTO DE LUCA

ROMA

DEALUNGUL VEACURILOR

Conferință ținută la Ateneul Român din București
în seara de 22 Iunie 1901

La Méditerranée a vécu d'une vie débordante depuis les origines du monde. Les peuples étaient debout quand les portes de l'histoire s'ouvrirent. Ils ont construit les temples sur les collines et ils ont tourné les frontons illustres vers le soleil levant. C'est par eux que la pensée humaine a été façonnée. Il n'est pas une doctrine, pas un rêve, pas un idéal, qui n'ait germé dans ces nobles cerveaux. La vie de l'humanité pendant dix mille ans, c'est l'existence de la famille méditerranéenne. Rome a ramassé dans l'unité finale l'héritage de toute l'antiquité et, avec son esprit net, elle en a fait l'héritage latin. La seconde Rome a été catholique comme la première avait été impériale. Elle a évangélisé le monde, comme la première l'avait conquis. C'est donc ici que tout s'est préparé; c'est d'ici que tout est parti. Le monde est tributaire de cet effort magistral.

HANOTAUX

BUCURESCI
TIPOGRAFIA CURȚII REGALE, F. GÖBL FII,
19, Strada Regală, 19
1902

www.dacoromanica.ro

Lui **ION KALINDERU** — *care — urmând exemplul marilor romani — studiul genial al istoriei și al literelor clasice — l'alternează — cu înalta conducere a administrațiunei domeniilor Corónei — operă însemnată — în care strălucește o rază din sapiența latină — și dela care atât de viguros impuls primește — agricultura și bogăția Românieĭ — aceste pagine menite a reaminti — neperitoarea mărire a Romeĭ — mamă comună — în memoria, în fantasia și în iubirea popórelor — în pcrindarea nestatornicelor prefaceri omenești — cu devotament — închin.*

www.dacoromanica.ro

Dómnelor și Domnilor,

Deja, la o sută de chilometri de fruntaria română, inima-mĭ latină tresărise de emoțiune.

Veniam dela Arad, și era, d'abia după sfințitul soareluĭ, o seară de Septembre uimită sub răpitor farmec de mândră lună plină. Trenul se opri; și conductorul, care ne sfâșiase pân'atuncĭ urechile cu numirĭ aspre de localităților necunoscute, pronunță cu tărăgănatu-ĭ accent de maghiar: «*Forta Orientalis*». Mi se păru, la auzul aceluĭ cuvînt, că munțiĭ românescĭ trimiteaŭ din depărtare, pentru fiul Romeĭ, ca un semn de frățéscă salutare; și orgoliul latin, ne maĭ stăpânit, mi se revĕrsă din inimă.

Astfel fu că, punênd piciorul pentru întêiașĭ dată pe pămêntul Românieĭ, mie mi se păru că mĕ 'ntorc, ca după lunga singurătate a unuĭ exiliŭ, la sînul uneĭ mame dorite; astfel fu că salutând, adoa-zi, sub strĕlucitórea slavă a unuĭ sóre italian, roditórele câmpiĭ ce se așternt, presărate dc turme, între Turnul luĭ Sever și bĕtrânul părinte Danubiŭ. salutând, zic, lăcașul ales al divuluĭ Traian, o undă impetuósă de înduĭoșare îmĭ năvăli 'n inimă și 'mĭ smulse un strigăt din piept.

www.dacoromanica.ro

Și câte simțirĭ, și câte amintirĭ, în acel strigăt! Nu, așa dar, tot ce'ĭ roman s'a sfârșit pe aceste malurĭ, dacă, după lungul pustiŭ al străineĭ Ungarieĭ, cele maĭ viĭ amintirĭ ale trecutuluĭ rĕsar aci la tot pasul, spre a mărturisi de trecerea acvileĭ latine; dacă, după opt-sprezece veacurĭ, în zadar valurile Dunăreĭ s'aŭ încercat să clatine aceĭ stâlpĭ aĭ poduluĭ pe carĭ legionariĭ romanĭ aŭ pâșit ca să ducă numele și lumina Romeĭ la ținuturĭ depărtate și la neamurĭ necunoscute; dacă tot frațĭ ne numesce acest popor, pe care comunul nostru tată Traian îl înfipse, stréjă înaintată a civilizațieĭ italice, la pórta cea maĭ espusă a lumiĭ civile; dacă tóte — dela limba-ĭ armoniósă prin accente, îmbelșugată de espresiĭ, intraducibil de desmierdătóre în cuvintele de dragoste, până la bogatul și pitorescul port al țĕranilor — tóte aci proclamă cu glas tare gloria Romeĭ, ĭĭ destăĭnuesce spiritul, ĭĭ oglindesce gândirea.

Sciam eŭ p'atuncĭ ce luptă, memorabilă prin a eĭ îndrăsnélă, stăruință, vitejie, susținuse de lungĭ veacurĭ neamul românesc, pentru a-șĭ păstra numele, conștiința, mândria de gintă latină, resistând ca neînfrîngibil *vallum* omenesc la isbirea gloatelor barbare și zădărnicind viclenele uneltirĭ ale dușmanilor, carĭ simțind că, sub apăsătorul lor jug, vecĭnic s'ar rĕsvrăti sufletul românuluĭ cât timp încă ar maĭ licări într'însul o simțire pentru Roma, se 'ncercaŭ prin tóte mijlócele să le răpéscă paladiul sacru al limbeĭ și al naționalitățeĭ. Sciam cât de mândri se țineaŭ românĭĭ de latinitatea origineĭ lor, astfel că după

www.dacoromanica.ro

ce, sdrobite lanțurile lungeĭ lor robiĭ, eĭ îșĭ luară autoritate și putere de stat liber, nicĭ cât nu maĭ îngăduiră ca Valahĭ și Moldavĭ să fie chiemați d'atuncĭ încolo, ci vroiră ca, pe harta politică a națiunilor, să fie coprinșĭ sub acel unic nume de Românĭ pe care, trăgêndu-și-'l dela Roma, pururea și-l daseră lor înși-le și neclintit și-'l conservaseră.

Cu tóte astea, nicĭ-odată nu mĭ-aș fi putut închipui că poporul român îșĭ păstrase 'n inimă, așa de intactă, tótă acea comóră de iubire pentru légănul naționalității sale: țĭ-ar veni să zicĭ că pe o asemenea comóră maĭ bine o păzește cel ce e departe de patria-ĭ originară, decât cel ce se bucură de tóte desfătările căminuluĭ părintesc; țĭ-ar veni să zicĭ că depărtarea a reîntărit într'acest popor germenul iubireĭ, subțiindu-ĭ dorul până la nostalgie și înălțându-ĭ dragostea până la devoțiune.

De sigur Românul presintă tutulor națiilor latine un esemplu, cu atât maĭ nobil cu cât maĭ rar, de ceea-ce póte asupra popórelor strămoșésca moștenire când ea isbutește să redeștepte cultul celor maĭ înalte virtuți. De sigur puține neamurĭ pe lume avură, ca cel român, o maĭ mărétă istorie a desrobiriĭ luĭ politice, întru cât în puținĭ anĭ el putu săptui atâtea isprăvĭ, dintre carĭ chiar una singură ar fi de ajuns să ilustreze o gintă întrégă: emanciparea de sub domnia fanarioților (1821), desființarea privilegiilor și proclamarea libertăților publice (1848), unirea celor două principate (1859), chiemarea la tron a Domnitoruluĭ Carol de Hohenzollern (1866), fericitul rĕsboiŭ

www.dacoromanica.ro

de independență (1877), intrarea solemnă a României în concertul puterilor europene (1881). Și totuși pentru atâtea isbânde, poporul român nu ceru decât acest premiŭ. acéstă slavă, acéstă apoteosă: să se pótă simți încă demn de numele Romeĭ și cu acest nume să'și încingă fruntea. ca și cu o diademă nemuritóre.

La acele neuĭtate date cu carĭ se încheiă în România era revendicărilor naționale, caută însă a se adăogi încă una, care va rămâné nu maĭ puțin neștérsă și scumpă inimeĭ orĭ-căruĭ român: data de 12 Octombre 1899.

De multă vreme aspirațiunile țĕreĭ se realizaseră. Fiiĭ legionarilor romanĭ, reîntorșĭ de pe câmpiile ce încă rĕsunau de ecoul vitejiilor lor, reînoiseră vrednicul de imitat esemplu al strămoșilor: lăsaseră armele ca s'apuce plugul. Prin avênt de inițiativă, prin înțelegere admirabil de folositóre între popor și rege, românii asiguraseră țĕreĭ lor, nu numaĭ întêietatea politică printre tóte statele balcanice, dar și o invidiabilă prosperitate economică. Și cu tóte acestea poporuluĭ român îĭ maĭ rĕmânea încă un dor de împlinit. După cum pioșilor eroĭ medievalĭ nu le era de-ajuns să înfrângă oștile necredincioșilor, dacă 'n urmă nu puteaŭ să'și depună trofeele biruinței la pólele mormîntuluĭ luĭ Cristos; tot astfel și acestuĭ popor, reînviat în istorie gigantic sub pavăza Romeĭ, nu i se păru desăvîrșită a sa victorie până nu'ĭ putu depune laurii pe piedestalul aceluĭ monument care e documentul mare și neperitor al noblețeĭ sale în mijlocul popórelor din Europa orientală, până n'ajunse să sigileze —

www.dacoromanica.ro

chiar la piciórele aceleĭ Columne a luĭ Traian unde se adăpostește sufletul întregeĭ românimĭ indistructibilul pact de frăție ce unește pe latiniĭ născuțĭ la falnica Dunăre cu ceĭ născuțĭ la Tibrul sacru. Nu'ı ajungea poporului român ca lumea să știe cum, în mijlocul aceleĭ sbucĭumate mărĭ slavo-maghiare din Orientul european, ese la ivélă. mândră și frumósă, o insulă latină: insulă în mijlocul mării, verde oază în mijlocul desertuluĭ. El voi să arate lumiĭ că într'acéstă insulă, care tótă e o zîmbitóre grădiniță. se cultiva cea maĭ gingașă dintre florı, flórea dragosteĭ fieșcĭ: flóre desmierdată de raza cea maĭ dătătóre de viéță a sóreluĭ, a sóreluĭ glorios al Romeĭ! Nu'ĭ era d'ajuns poporuluĭ român ca, în capitolul consacrat recentelor sale triumfurĭ, istoria să 'ncredințeze că. pe cânpul bătăliilor pentru libertate, ca și pe acela al lupteĭ pentru civilizație. pentru progres și pentru propria-ĭ întărire, dinsul biruise. Vroi ca representantul oficial al Romeĭ, redeșteptând ecourile Foruluĭ Traian, solemn să proclame, cum grăi Primarul Urbeĭ, Galluppi, când aminti de ardeleanul Horia, -- că el biruise *cu eroism de roman.* Nu voia poporul român să i se spună că el ar fi o pagină desprinsă din marea carte a istorieĭ Romeĭ. când pentru realipirea aceleĭ pagine la acel volum esista o legătură care tótă e o dulce înlănțuire de porniri și d'aspirațiĭ, de speranțe și de idealurĭ.

Și la Roma veni — în persóna distinșilor și eruditilor sĕĭ representanțĭ România, ca fiică ce se reîntórce la

www.dacoromanica.ro

sînul mameĭ sale, pentru ca 'n brațele eĭ să se simtă reîntărită și din noŭ bine-cuvîntată. Și, ca prinos de recunoștință pururea vie către întemeiătorul neamuluĭ sĕŭ și al civilisațieĭ sale, aducea 'n mânĭ o corónă de bronz, și avea în ochĭ o visiune de lumină, și avea pe buze o doĭnă care era un imn de victorie, un *peána;* și pe d'asupra uneĭ marĭ revĕrsărĭ de popor, îngrămădit ca pentru a lua parte la o nouă panateneă a spiritului sĕŭ și a vieței sale, pe d'asupra inimilor svîcnind de entusiasm și pe d'asupra frunților sclipind la sóre, imnul care era un *peána* se ridică maĭ electrizant decât cântecul luĭ Alexandri, maĭ solemn decât *Carmen Saeculare*. A, românĭ! voĭ carĭ mĕ ascultațĭ, ca și voĭ carĭ sunteți departe, de ce óre nu eraț voĭ acolo, într'acea clipă, ca s'auziț imnul înaripat, imnul luminos, imnul triumfal, care urcându-se sus pe spiralele sacreĭ columne. admirată de Michelangelo și de Rafael, îĭ încununâ creștetul ca și cu o flacără vie de dragoste, de credință, de proslăvire? Vorbit-a póte, atuncia, cu adevĕrat Vasile Urechiă? Vorbit-a póte Grigore Tocilescu? Fu óre într'adevĕr graiŭ de învĕțat, de poet, de apostol, acela ce se auzi în tăcerea sufletelor uĭmite și atente, saŭ era vocea unuĭ neam și doar păru că e a lor? A, popor al Românieĭ, de ce nu eraĭ tu acolo? De ce nu putușĭ auzi tu însu-țĭ acel glas care, din fundul veacurilor, rĕspunse iubituluĭ tĕŭ bătrîn, acel glas al căruĭ ecoŭ se făcu — în cuvîntarea-ĭ — ministrul italian Guido Baccelli?

www.dacoromanica.ro

România zisese prin al luĭ Tocilescu graiŭ: «Faptul că o colonie de românĭ vine astăzĭ să aşeze o corónă pe piedestalul Columneĭ luĭ Traian, chiar în locul unde odată se odihnea cenuşa mareluĭ Impĕrat, dovedeşce că naţiunea românéscă 'şĭ păstrézĕ neclintit sentimentul de recunoştinţă către surorile eĭ maĭ marĭ, către nobila Italie, către memoria marilor sĕĭ străbunĭ; dovedeşte că dînsa 'şĭ conservă vie amintirea originеĭ sale şi că într'însa stă pururea aprinsă antica flacără a foculuĭ sacru.»

Iar prin vocea luĭ Urechiă aşa grăise România: «Noĭ suntem aicĭ pentru a venera acest monument al mareluĭ nostru Imperator. Suntem aci ca să repetăm ómenilor de ştiinţă, adunaţĭ în Congres, acelaş cuvînt pe care acest păstor îl rosti poliţieĭ romane, când într'o nópte îl îndepărta de lângă columnă: *E mama nóstră!...* Eŭ depun la baza monumentuluĭ nostru această coroană de bronz, în numele neamuluĭ românesc. Ea, de sigur, nu póte da mĕsura iubireĭ care ne lipeşte de rasa latină şi maĭ cu sémă de naţiunea italiană, dar totuşĭ va putea să spună veacurilor viitóre că legămintele nóstre sunt indisolubile.»

Şi glasul, acel glas rĕsunând din adâncul veacurilor, prin gura luĭ Baccelli, rĕspunse: «Coroana de bronz ce voĭ depuneţĭ la picĭoarele acesteĭ marmure, istoria — acest mare justiţier al ómenilor şi al lucrurilor — o va reaşeza într'o zi pe pămîntul vostru, arătând'o lumiĭ ca pildă de neînfrînată dragoste către mărirea romană, aĭ căreia vrednicĭ fiĭ sunteţĭ!»

www.dacoromanica.ro

*

Atuncĭ când ascultam la Roma asemenea cuvinte și inima-mĭ latină, aplaudând, palpita de mândrie, eŭ n'aș fi putut gândi că, peste ceva maĭ puțin de treĭ anĭ, mie era să'mĭ fie dată înalta onoare d'a vĕ vorbi vouĕ, o românĭ! dela această tribună, de unde s'aruncă, ca din far nestingibil, o atât de vióie lumină pe d'asupra tutulor popórelor din Orientul balcanic. Dar, fiind-că dragostea mĭ-era mare și dorința statornică, fiind-că celuĭ ce cu tenacitate luptă nu'ĭ póte lipsi, maĭ curînd saŭ maĭ târdiŭ, isbânda, și mie acum destinul mĭ-acórdă o asemenea favoare, simț că'mĭ incumbă imperioasa datorie ca. după ce vĭ-am adus vouĕ salutul Cetățiĭ eterne, să-ĭ consacru Eĭ slaba mea cuvîntare, depunênd la piciórele altaruluĭ fraternității nóstre acest noŭ prinos, menit a glorifica marea nóstră comună Născătoare, crescătoare și învățătoare: *Roma parens et altrix*.

Ce lucru aș putea eŭ să vĕ repet vouĕ de maĭ 'nalt, de maĭ mare, de maĭ drag ca salutul adus Romeĭ de către veteranul Urechiă, în ședința de inaugurare a Congresuluĭ Orientaliștilor? «De-aș fi membru al uneĭ academiĭ silențioase, zise el, eŭ n'aș pronunța decât un nume: Roma! Și acest nume, pentru noĭ românĭ, ar fi maĭ mult decât elocvent, ar fi sublim!» Și cum, pronunțând acest nume sfânt, să nu pricepĭ oare tótă augusta măreție ce dînsul îmbrățișéză, toată profunda semnificare a simbo-

www.dacoromanica.ro

luluĭ pe care dînsul l' încadrează, toată luminositatea ideeĭ pe care o propagă, din secoliĭ ceĭ maĭ depărtaţi până în zilele noastre şi chiar maĭ departe, în decursul nesfîrşit al veacurilor viitoare? Căcĭ Roma e maĭ mult decât o cetate, maĭ mult decât o civilizaţiune; ea e maĭ mult decât treĭ-zecĭ de secolĭ de istorie, e maĭ mult decât gloria Cesarilor, a Renaşterieĭ şi a Creştinismuluĭ: Roma e un ce maĭ august şi maĭ sublim decât tóte acestea: Roma este soarele sistemuluĭ planetar uman!

Despre simbolul şi despre idea de Roma dealungul veacurilor, permiteţi-mĭ dar, gentile doamne şi distinşĭ domnĭ, să vĕ întreţin prin câte-va vorbe. Nimenĭ maĭ bine decât domniile-voastre nu va putea pătrunde tóta însemnătatea cuvîntăreĭ mele, măcar că atât de modestă, întru cât ea are menirea de a vĕ reevoca imaginea Urbeĭ, şi nicĭ un alt loc nu póte fi maĭ indicat ca să se facă ecoŭ al uneĭ asemnea cuvîntărĭ decât această aulă.

Oare nu pluteşte — póte — încă printre noĭ spiritul nemuritor al luĭ Constantin Exarcu, într'acest monument căruia, în ultimiĭ anĭ aĭ vieţeĭ sale, el se dedicase cu totul, ca şi cum avea să devină mausoleul sĕŭ? A vorbi de Roma în acest Ateneŭ este a'ĭ onora în chip vrednic de dînsul scumpa luĭ memorie: el avea pentru Roma o astfel de pasiune nostalgică încât, când părăsi Italia şi se înapoiâ la Bucureştĭ, soarele sufletuluĭ sĕŭ păru că se stinge şi, prea puţin doritor d'a maĭ trăi d'atuncĭ încolo, el se lăsâ să moară.

www.dacoromanica.ro

Dar nu numaĭ un tribut de pietate memorieĭ acestuĭ mare mort vré s'aducă al meŭ cuvînt, ci și un omagiŭ cugetăreĭ și opereĭ actualilor stăpînĭ de casă carĭ mi-aŭ dat aci, astă seară, o așa de amabilă ospitalitate. Cuvîntul meŭ vréŭ să fie un omagiŭ către Vasile A. Urechiă, despre care am putut scrie că a revendica România pentru românĭ și a'ĭ reconduce pe aceștia la idea și la învĕțămîntul *Mameĭ Roma* a fost programul și scopul întregeĭ sale vieți, ceea-ce făcu posibil ca, precum Anteŭ atingênd pămîntul ce 'l născuse se reîntăria, așa și poporul român, reîntorcându-se după veacurĭ de uĭtare iarășĭ la sînul Romeĭ regenerătóre, răpia acesteia talismanul noueĭ sale prosperităților. Cuvîntul meŭ vréŭ să fie un omagiŭ către Grigore Tocilescu, care atât de puternică impulsie a dat studiilor latinităței, desgropând, încă elocventă în pietrele și în marmurile sale, pagina cea maĭ măreață a vieței daco-romane: acele fortificațiunĭ, acele strade, acele *valla*, despre carĭ ne-a vorbit la Roma și carĭ în chip așa de eficace contribuiră a redeștepta în acest popor conștiința mărireĭ sale de odinioară, rechiemând în sînu-ĭ spiritul și mândria Romanității. Cuvîntul meŭ, în fine, vréŭ să fie un omagiŭ către toțĭ aceĭ fiĭ aĭ Românieĭ carĭ—de aicĭ și de orĭ-unde alt—cată cu ochiĭ la Roma și la Italia ca la leagănul cugetăreĭ, al arteĭ, al științeĭ, într'un cuvînt, al întregeĭ culturĭ și al întregeĭ vieți spirituale a lumeĭ moderne.

www.dacoromanica.ro

II

Trecuseră Goții, Hunii, Francii pe acest glorios pământ al Italiei și pretutindeni lăsaseră urmele stăpânirii lor, adică ale barbariei lor. Sub potcóva cailor lor sălbatecĭ, câmpiile cele mai fertile refuzară să mai fie fecundate; și la sinistra văpăire a incendiilor, dinaintea îngrozitórei priveliști a jafurilor și a pustiirilor, în mijlocul strigătelor răgușite ale unei soldățimi îmbătate de victorie și de sânge, se păru că se rostogolește jos în țĕrînă pân' și cel mai de pe urmă monument al măririi romane, ultimă rază a unui splendid apus. Evul de mijloc sta să apară în mantia-i de întunecime; se apropia anul *o mie,* înfiorător în universala adăstare a urgiei cerești și a sfîrșitului lumii.

Conștiința umană tăcu saŭ gemu: nicĭ o amintire, nicĭ o hotărîre: în pustiul amar al vieții, sufletul lângezi și zăcu. Și noaptea evului mediŭ începu lungă, durerósă, profundă.

Și totuși o gândire rămase. Și totuși, din universalul naufragiŭ care tot ce rĕmăsese din trecutul Italiei îl înghiți în vâltórea-i, scăpară, vii și radióse, o icónă și un nume, bătae de inimă și amintire entusiastică, poemă și imn: Roma!

Traversând vremile, printre vicisitudinile omenirei și suprapunerile de nuoĭ civilisațiunĭ, ideea de Roma, ecoŭ al unei măriri ce nu cunoscuse hotare, orgoliŭ al unei înțelepciunĭ ce împrăștiase pe pământ torentele binefăcătoarei sale lumini, simbol al unei dominațiunĭ ce păru de

www.dacoromanica.ro

Dumnezeŭ prestabilită, ideea de Roma, stăpînind veacurile mereŭ crescu în decursul veacurilor. Nu însémnă nimic, că de pe Dealul Palatin Roma nu-şĭ maĭ duce armele, zeiĭ şi legile, până unde acvilele îşĭ puteaŭ întinde sborul; că legăturile carĭ înodaŭ de dênsa lumea şi neamurile s'aŭ rupt; că acel miraculos organism politic al eĭ care rezistase furiilor străine şi luptelor intestine, ba chiar îşĭ găsise într'însele însăşĭ raţiunea puterei şi a desvoltăreĭ sale, a îndurat şi dînsul legea descompunereĭ: Roma trăeşte în sufletu-ĭ mare, care pluteşte pe d'asupra vremilor, trăeşte în instituţiunile sale pe carĭ lumea şi-le însuşi, în dreptul sĕŭ care pînă maĭ de-unăzĭ fu dreptul universal al tutulor popoarelor civile, în monumentele sale literare; ea trăeşte şi va trăi în vecĭ ca espresiunea cea maĭ viguroasă a puteriĭ omeneştĭ, şi fericiţĭ sunt aceia carĭ se pot făli că descind dintr'o viţă atât de antică şi de ilustră.

Dela Ausoniŭ până la Giovanni Villani, care, în faţa rĕmăşiţelor Capitoliuluĭ şi ale Palatinuluĭ, concepe cel d'întîiŭ idea uneĭ istoriĭ universale, luînd ca centru Roma, dela Rutiliŭ Numaţianul până la Prudenţiŭ şi la Alcuin, dacă inspiraţiunea, dacă fantasia, dacă paleta poetică a evuluĭ de mijloc se esercitéză asupra unuĭ subiect pe lume, acest subiect e tocmaĭ *Urbs*, Eterna, Nemuritórea. In cronicariĭ, în poeţiĭ, în enciclopediştiĭ din evul de mijloc, numele Romeĭ trece încununat de lumina imnuluĭ. Numirile cele maĭ strălucite şi cele maĭ slăvitóre nu par suficiente ca să esprime toată a eĭ magnificenţă.

www.dacoromanica.ro

Prima urbes inter, Divum domus, Aurea Roma, o numește Numațianul; *Caput gentium,* Marțian; *Mater mundi*, Rutiliŭ ; *Saeculi summum caput,* Prudențiŭ; *Mundi decus, Aurea Roma*, Alcuin;

...Caput mundi, rerum suprema potestas,
Terrarum terror, fulmen quod fulminat orbem,

o salută Vulgariŭ; iar alțiĭ: *Caput mundi, Regens orbis frena, Mater imperii, Domina mundi, Armorum legumque parens. Rerum pulcherrima.*

Virgiliŭ, când contempla somtuositatea foruluĭ, nu maĭ putea să'șĭ închipue timpurile 'n carĭ în acel loc, consacrat pentru așa de 'nalte destine, păsteaŭ turmele. Tot astfel ruinele Romeĭ republicane și imperiale vorbesc visătorilor medievalĭ un așa de 'nalt limbagiŭ, încât cele maĭ eroice legende ce vre-odată a putut să le urzéscă fantasie de om. ca să poemiseze origina unuĭ popor și a uneĭ civilisațiunĭ, sunt de dînșiĭ imaginate ca să esplice nașterea acesteĭ miraculoase Cetățĭ.

E adevĕrat că nicĭ un popor nu avu un sentiment maĭ viŭ de propria-ĭ noblețĕ și o atât de 'naltă idee de sine ca poporul roman, și că nicĭ o cetate nu fu cât fu Roma de iubită, celebrată, venerată de locuitorii eĭ și chiar de către străinĭ. E adevĕrat că, dacă Atena avu comun numele-ĭ cu divinitatea-ĭ tutelară, Roma ajunsese o divinitate ea însășĭ. căreĭa i se ridică statuĭ și temple, în onoarea căreĭa se celebréză sĕrbătorĭ solemne. E adevĕrat că Porciŭ Catone, Varrone, Fabiŭ Pictorul, Dionisie din Alicarnas, Solin și atâția alțiĭ adunaseră deja numeroasele le-

www.dacoromanica.ro

gende ce, isvorîte încă din cele mai vechĭ timpurĭ, asupra originilor Cetățeĭ, deveniseră patrimoniŭ al fantasieĭ populare,—dar numaĭ în evul de mijloc aceste legende căpătară consistență și valoare, formară un ciclu, pătrunseră în istorie, inspirară poeme.

Cât a rĕmas de neștearsă în popoarele creștine din veacul de mijloc memoria anticeĭ puterĭ și a glorieĭ neajunse a Romeĭ, e cunoscut orĭ-cuĭ a rĕsfoit chiar în treacăt istoria aceleĭ epocĭ. Imperiul Romeĭ nu maĭ esistă atuncĭ decât numaĭ cu numele, dar la acel nume se ține ca la un lucru sacru și inviolabil. Căzuți în atâta mizerie cât nu se putea maĭ mare, degenerațiĭ nepoțĭ aĭ stăpânitorilor lumiĭ visézā încă la antica mărire. Principiĭ năzuesc, ca onoare supremă, coroana imperială. Ambasadoriĭ romanĭ solicită dela Frideric Barbarossa, în Sutri, să restabilească vechile așezăminte, să revendice drepturile Cetățeĭ regine, să încovóie din noŭ sub autoritatea eĭ semeția lumiĭ. Frideric II, după ce învinge pe milanezĭ la Cortenova, trimete la Roma gloriosul *carroccio* și cere romanilor să'l pórte într'însul ca triumfător, după obiceiul somtuos al Cesarilor. O suflare a spirituluĭ antic adiează încă între vechile zidurĭ ale Urbeĭ.

Istoria Cetățeĭ, d'altă parte, se leagă intim cu istoria Creștinismuluĭ. Dacă Crist a fost supus al Romeĭ, Roma a fost pregătitoarea timpurilor predestinate pentru venirea Mântuitoruluĭ. Creștinismul se așeza, ca în propriu-ĭ și firescu-ĭ scaun, în Roma, și unia destinele sale cu acelea ale Imperiuluĭ.

Roma devine decĭ, pentru povestitoriĭ medievalĭ, Ceta-

www.dacoromanica.ro

tea minunilor. Orĭ-ce fapt al istorieĭ sale se încinge, în imaginațiunea aceleĭ lumĭ, cu aureola estraordinaruluĭ, a eroiculuĭ, a surprinzătoruluĭ. In mijlocul posomorîteĭ desolațiunĭ a ruinelor, de pretutindenĭ se ridică—gigantice—umbre de eroĭ, și umbrele trecutuluĭ înfricoșéză pe stăpânitoriĭ presentuluĭ. Deciiĭ, Fabiiĭ, și Torquatu și Quințiŭ și ceĭ-l'alțĭ *spiriti magni*, glorificațĭ de Dante în cântul VI al Paradisuluĭ, nu maĭ aŭ, în legendele evuluĭ de mijloc, nimic de uman: și D-vóstră știțĭ cât a trebuit critica modernă să se trudéscă, în zilele noastre, ca să poată deosebi, în istoria romană, adevĕrul de plăsmuire. Chenarurile poetice cu carĭ Titu Liviŭ împodobise urzeala istorică nu le maĭ sunt de ajuns acelor minți aprinse; nu maĭ e de ajuns nicĭ Virgiliŭ, deși, din toate poemele pe carĭ le transmisese antichitatea latină, *Eneida* este, în evul de mijloc, cea maĭ celebrată.

Stabilit odată că istoria Romeĭ era intim legată cu istoria Creștinismuluĭ și că fundarea Cetățeĭ fusese vroită de însăși Providența, urma în mod firesc ca legenda să se prelungească în viitor ca și în trecut, să se estindă adică, pe de-o parte, cam pînă la catastrofa estremă a mareĭ drame a omenirĭĭ, pînă la judecata de apoĭ, pînă la Anticrist; iar, pe de alta, să se urce îndărăt pînă la potopul universal și la Noe. Dela Noe trebue să descindă noul gen omenesc, care are să fie mântuit de Crist; de către Noe trebue să se fi dat început aceleĭ Cetăți care, după ce a fost ca axă a istorieĭ umane, are să fie orânduită apoĭ să pregătească lumea pentru venirea Mântui-

www.dacoromanica.ro

toruluĭ. Destinată să glorifice origina Romeĭ, legenda aceasta, în jurul căreia multe altele vin să se grupeze și să se 'mpletéscă, dominează întreg veacul de mijloc: *Graphia Urbis Romæ* o povestește, Galvano Fiamma în *Manipulus Florum* șĭ-o însușește, Fazio degli Uberti o versifică în al sĕŭ *Dittamondo*, și chiar după douĕ veacuri, când deja Renașterea dedese toate ródele sale, în anul 1547, domnind la Florența Serenissimul Duce Cosimo I, legenda reapare în *Origine della lingua fiorentina* de Pier Francesco Giambullari:

Tantæ molis erat romanam condere gentem!

*

Cu Dante, ne întoarcem la tradițiunea virgiliană a luĭ *Pater Æneas romanæ stirpis origo,* a aceluĭ Enea

... che fu dell'alma Roma e di suo impero
Nell' Empireo ciel per padre eletto.

Și, cu Dante, domnia legendelor se sfîrșește. Cel maĭ mare geniŭ al raseĭ latine încheiă evul de mijloc și deschide porțile lumiĭ moderne. Cel maĭ mare poet al omenireĭ, «care descrise până 'n fund universul», e și primul dintre scriitoriĭ politicĭ italianĭ.

Roma, pentru dînsul, nu e numaĭ Roma victoriilor, a cuceririlor, a imperiuluĭ, nu e numaĭ centrul Creștinătățiĭ, ci este cetatea viitoruluĭ, adevĕrata pămêntească *Civitas Dei*. Roma e, pentru Dante, încoronamentul întregeĭ sale doctrine filosofice, morale, politice. Și doctrina sa, resumată în puține cuvinte, e aceasta. D·zeŭ e unul, iar omul

www.dacoromanica.ro

care e făptură a luĭ D-zeŭ, și decĭ format după natura divină, tinde la unitate : la o unitate cerească care e însușĭ D-zeŭ, la o unitate pământească care e obștescul scop social. Spre a se ajunge la acéstă țintă, e de trebuință o întocmire armonică saŭ, cu alte vorbe, e necesar ca unitatea să fie una în instituțiĭ și în legiuire, precum e una în principiŭ, adică să fie una în cârmuire. De aci, nevoia de un centru comun, de unde să pornească legea și să se esercite autoritatea *(imperium)* și căruia să'ĭ incumbe d'a mănținé concordia între stăpânitoriĭ diferitelor state; iar acéstă concordie să se scobóre dela acest înalt centru la orașe, dela orașe la triburĭ, dela triburĭ la familiĭ, dela familiĭ la indivizĭ. Dar unde fi-va scaunul acestuĭ imperiŭ? La această întrebare, Dante lasă de-o parte raționamentul și rostește. drept orĭ-ce răspuns, un nume, unul singur: *Roma!* Nu altfel un credincios, pe care l'aĭ întreba cine cărmuește universul, ți-ar răspunde îndată: *Dumnezeŭ!*

Roma, pentru Dante, e Cetatea sfîntă; *Sancta Ierusalem*; cetatea «a căreĭ fie-ce piétră e demnă de veneraținne»; empireul insușĭ:

E sarai meco, senza fine, cive
Di quella Roma onde Cristo è romano;

gloria lumiĭ:

Ma l'alta Provvidenza che con Scipio
Difese a Roma la gloria del mondo;

ultim scop al omuluĭ: *E Roma guarda siccome suo speglio;* cetatea 'n care, prin taĭnică hotărîre a Providențeĭ, s'aŭ determinat și s'aŭ îndeplinit destinele întreguluĭ gen

www.dacoromanica.ro

omenesc. «Nu fu și nicĭ nu va maĭ fi popor maĭ capabil d'a lua comanda, maĭ viguros întru a eĭ păstrare, maĭ blînd întru a eĭ esercitare, decât sfîntul popor roman». Dumnezeŭ a ales Roma ca interpret al voințeĭ sale printre națiunĭ. Predestinația divină vroi ca lumea să fie supusă uneĭ singure puterĭ, pentru ca propoveduirea luĭ Crist să poată deștepta pretutindenĭ noua viéță. Roma dar luptâ nu pentru a'șĭ cuceri prosperitate, ci pentru a 'ndeplini o atare misiune divină. De douĕ orĭ ea dete unitate lumiĭ, întêiŭ cu armele și cu legile, apoĭ cu credința: o va da a treia oară — după acéstă nouă evanghelie de unitate politico-socială — și acésta va fi definitiva orînduélă a familieĭ umane. Cele treĭ cetățĭ cu adevĕrat *cosmice* fură, în lume: Ierusalimul, Atena și Roma. Din prima veni religiunea universală; din a doa, știința universală; din a treia, dreptul universal. Dar Ierusalimul căzu sub trăsnetele Capitoliuluĭ; știința, de pe țĕrmiĭ Cefisuluĭ, transmigrâ pe malurile Tibruluĭ; Roma singură, ca o adevĕrată Fenice, se transformâ și supraviețui: scaun într'acelaș timp al luĭ Crist, al luĭ Platone și al luĭ Cesare. Din această perfectă fusiune de elemente orientale, grece și latine, sub boldul nuoilor trebuințe și sub inspirațiunea timpilor nuoĭ. se năștea civilisațiunea modernă, rĕsărea noua Italiă, înflorea a treia Romă, capitală într'acelaș timp și religioasă și politică și națională și universală.

In aceste ideĭ, vechĭ de șése secole, tradițiunea filosofieĭ italiane găsește, cum observă Mazzini, o verigă între școala luĭ Pitagora și aceea a luĭ Telesio, a luĭ Campa-

www.dacoromanica.ro

nella, a luĭ Bruno. Doctrina progresuluĭ dobândesce astfel o autoritate italiană. Viața colectivă a genuluĭ uman, legea continueĭ desvoltărĭ care o stăpânesce, principiul de asociațiune din ce în ce maĭ întinsă, contemplațiunea profetică a uneĭ întocmirĭ sociale întemeiate pe distribuirea diferitelor funcțiunĭ și pe unitatea scopuluĭ, teoria datorieĭ, în sfîrșit toate principiile uneĭ școale pe care ceĭ maĭ mulțĭ o socotesc ca eșită din Francia, se află înregistrate în cărțile unuĭ italian din secolul al XIV. Și la tóte acestea trebue să maĭ adăogăm și concepțiunea cu desăvîrșire modernă a unuĭ fel de confederațiune a popoarelor, a unuĭ quasi-Areopag mondial saŭ, cum am zice noĭ, arbitrat internațional, dela care să pornéscă — îndreptătóre universală — legea bineluĭ și a păciĭ. Moderatorul monarhieĭ mele, zice Dante, e un ministru al tutulor, *minister omnium*, saŭ, dacă vreți maĭ bine, un părinte de familie, *pater familias*, astfel ca oamenii guvernați de el să fie toțĭ frațĭ: *quam jucumdum habitare fratres in unum!*

Eŭ nu șciŭ, domnilor, dacă aceasta e numaĭ utopia luĭ Dante, saŭ dacă această divină utopie de justiție și de pace,—justiție pentru patrie, justiție pentru națiunĭ, justiție pentru asupriții de pe pământ,—nu e azĭ însășĭ credința noastră și idealul nostru, nu este strigătul conștiinței umane și speranța veacurilor. Dar ceea-ce e sigur este că numaĭ atuncĭ această sublimă idee putu să scapere 'n minte de om, când mintea omuluĭ se adânci cu tot dinadinsul în istoria Romeĭ.

www.dacoromanica.ro

*

Am vĕzut, doamnelor și domnilor, că două sunt elementele carĭ asigură, în concepțiunea luĭ Dante, preeminența, suveranitatea și decĭ universalitatea Romeĭ: dreptul, care dela ea se propagă la tóte gințile, și faptul că, fiind Roma centrul Creștinătățiĭ, către dînsa se 'ndreptéză toate popoarele civilizate din lume.

Dreptul roman într'adevĕr rezistase, în cursul evuluĭ mediŭ, la toate atentatele și la toate atacurile.

Putuseră să cadă templele minunate ale zeilor, Venerile de marmură de Paros, ale luĭ Fidias și ale luĭ Praxitele, statuele luĭ Lisip și ale luĭ Agesandru, sublimul Laocoonte, căruia Lessing îĭ consacră geniu-ĭ nemuritor; Biserica, temătóre de ademenirile simțurilor și ale naturelĭ, ademenirĭ alimentate de arta păgână, putuse mult și bine să se asocieze, în acéstă operă de distrugere, cu barbariĭ carĭ se temeaŭ, la rîndu-le, ca nu cum-va memoria trecuteĭ mărirĭ să aţâțe pe învinșĭ la o generósă rĕscólă. Dar, maĭ tare decât marmurile și bronzurile, rămase, monument neperitor, cartea legilor, *Corpus juris*. Ba încă notațĭ, domnilor, că, pe când Biserica primește în a sa liturghie limba latină, iar în representațiunea esternă a cultuluĭ formele și riturile păgâne, barbariĭ, începênd dela Odoacru și dela Teodoric, deși respectéză legislațiunea și dreptul lor, simt totușĭ necesitatea d'a păstra învinșilor legislațiunea și dreptul roman, care, încet cu încetul, ajunge să modifice pe al lor.

www.dacoromanica.ro

Pe nedrept se mirá Michelet cá cultul dreptuluĭ atinge la Roma apogeul sĕŭ în aniĭ ceĭ maĭ rĕĭ aĭ imperatorilor romanĭ și cá Papinian prepará legile, aceste eterne mărginirĭ, în palatul luĭ Caracalla, sub ochiĭ sĕĭ. In fața orĭ-cărei forme de tiranie despotică, un alt despot se ridică în conștiința romană și 'n contra armelor violenței opune scutul legiĭ.

Biserica însăși cultivá dreptul roman și școale de acest drept se pare cá aŭ esistat pururea în Italia, cel puț'n la Roma și la Ravena, iar la Pavia fără îndoială. Pe când astfel trăia și în relațiunile civile și în studiile învețaților dreptul quirit, d'altă parte în câmpul filosofic Severino Boezio, fundatorul scolasticeĭ, redeștéptă cugetarea romană, Giovanni Scoto Erigena împreună credința creștină cu panteismul clasic, iar poporul, pentru a 'și reînnălța propria origină, introduce cu drag în tradițiunea orală gloriósele memorii ale străbunilor. Toate elementele anticeĭ viețe intelectuale, morale și politice se contopesc la o laltă cu elementele nuoĭ aduse de Creștinism și în parte de barbarĭ. Astfel că, atuncĭ când din ultimile moaște ale sacruluĭ imperiŭ roman al luĭ Carol, pe care posteritatea îl supranumi Mare, — printre popoarele sărbătorind viața și soarele, în zorile vesele ale anuluĭ *o mie*, la suflarea învietóre a uneĭ viețe nouĭ, — se ridicará Comunele ca să dea amărîtuluĭ suflet social mîngîerea uneĭ patriĭ și a uneĭ libertățĭ, în acea zi se începu, fără altă transiție, o a doua civilisație pentru Italia. Rĕsare atuncĭ în lume o nouă literatură și o nouă știință, care adună, cu iubitóre grije, risipitele membre ale an-

www.dacoromanica.ro

ticeĭ sapiențe. Și d'astă dată e tot spiritul Romeĭ neînvinse care străbate secoliĭ: este conștiința de ceea-ce furăm, care se revelează dimpreună cu speranța viitoruluĭ. Se fundează universitatea din Bolonia care, la rându-ĭ, dă naștere școalelor din Padova, din Siena, din Vicenza, dă statutele sale școalelor din Napoli, Macerata, Montpellier și, prin mijlocul celor un-spre-zece miĭ de școlarĭ aĭ sĕĭ, aparținînd la treĭ-zecĭ-și-cinci de națiunĭ, răspândește cunoștința și studiul legilor romane în toată Europa.

Astfel fu tot-d'auna: tradițiunea romană nu se stinse un moment printre noĭ: ea ne-a consolat în zilele de nenorociriĭ, ne-a făcut să fim respectațĭ de străiniĭ învingătorĭ, ne-a conservat pe deplin vigórea și caracterul, ne-a servit de augur prevestitor al glorieĭ nóstre viitoare. Și astăzĭ încă, după ce aŭ trecut atâtea veacurĭ și, căzênd vechile întocmirĭ, principiuluĭ de autoritate îĭ urmă domnia libereĭ cercetărĭ, iar monarhieĭ de drept divin îĭ urmă suveranitatea populară, astăzĭ încă, după Enciclopedie și Revoluțiune, vedem tradițiunea antică transformându-se 'n manifestațiunile vieței moderne, iar dreptul încorporându-se 'n codicĭ și formînd admirațiunea și studiul spiritelor celor mai culte din lume. Ce vré să zică dar aceasta? Vré să zică că în arta și în dreptul romanilor, pe lângă elementul cu totul propriŭ, esclusiv, individual, maĭ e și elementul universal, umanitar, comun tutulor popoarelor și tutulor epocelor.

Dar pe lângă că e sediŭ al dreptuluĭ popoarelor, Roma

www.dacoromanica.ro

e și sediul religiunii creștine, și aceasta 'i constitue, domnilor, un alt eminent titlu de suveranitate.

Creștinismul se născu în Iudeea, când imperiul roman preparase deja o lume în care era posibilă propagarea noueĭ doctrine. Pînă ce esistase Ierusalimul, nu se desființase acel grup de iudeĭ creștinĭ al căruĭ scop era d'a ținé Creștinismul legat de judaism, din care se scoborîse. Numaĭ după dĕrîmarea Ierusalimuluĭ, disolvându-se grupul *ebionit,* fu posibilă conciliațiunea între Petru și Pavel, saŭ, maĭ bine, între doctrinele lor, una aplecată spre judaism, iar cea-l'altă cu tendința d'a deslipi dela acesta Creștinismul, d'a-ĭ deschide porțile la lumea întrégă : și d'atuncia Roma, *caput mundi,* deveni făurăria principiilor învĕțăturei celeĭ nouĭ și luă conducerea societățiĭ creștine. «Urgia luĭ Nerone — zice Renan — fu marele botez de sînge care desemnă Roma, locaș al martirilor, să fie, în istoria Creștinismuluĭ, ca o a doua cetate sfîntă. Odiosul nebun care guverna lumea nu-și dete seamă că el era fundatorul uneĭ nouĭ rînduelĭ».

Istoricilor și poeților adesea le-a plăcut să releveze contrastul dintre imperiul luĭ Crist și imperiul luĭ Cesare, dintre puritatea creștinilor primitivĭ și corupțiunea triumfătoare a păgânismuluĭ ; și 'n adevĕr nu cunosc în istorie o luptă maĭ teribilă decât aceea urmată între Vatican și Palatin. Mărimea epică a acesteĭ lupte, care cu a eĭ învierșunare umple veacurile, conferă Romeĭ nouă lumină de poezie, de atracțiune și de putere. In fine, lupta se potolește cu triumful Bisericeĭ. Nu însémnă nimic

www.dacoromanica.ro

că această Biserică, uĭtându-şĭ originile, se depărtéză din ce în ce maĭ mult de cugetarea luĭ Crist şi de 'nvĕţămêntul Apostolilor; nu însémnă nimic că, după ce s'a întrecut cu Roma antică în magnificenţă şi 'n lux, ea ĭĭ reînoeşte şi terorile cu incuiziţiunea şi cu rugul: tóte acestea nu şterg din gândul popórelor că, dinaintea nouluĭ Domn al Romeĭ, s'a îngenuchiat un imperator la Canossa şi că, după câţi-va secolĭ apoĭ, în faţa palatuluĭ Cesarilor s'a 'nălţat — monument al maiestăţiĭ pontificale — palatul Vatican şi San Pietro.

Deşi adevĕrata Renaştere a Romeĭ nu a durat multă vreme—póte nicĭ un secol întreg,—totuşĭ ea lăsă aci urme ce nu se 'ntâlnesc în nicĭ un alt oraş al lumiĭ. Pe când monumentele cele maĭ frumoase ale anticuluĭ geniŭ clasic eraŭ redate la lumină, rĕsărea ca să rivalizeze cu el în Roma geniul celor maĭ marĭ artiştĭ aĭ noştri, al acelor titanĭ carĭ fură Bramante, Michelangelo, Rafael. Arta secolilor următorĭ decade, e adevĕrat, din culmea-ĭ de odinióră, dar floarea artiştilor italianĭ continuă să se adune la Roma spre a edifica temple, a împodobi pieţe, a construi palaturĭ somtuoase pentru nepoţiĭ papilor şi aĭ cardinalilor, aşa că Roma redevine, şi prin nouile sale monumente, cea maĭ minunată cetate din lume.

Din acest contrast între magnificenţa regală a Cetăţeĭ viĭ şi impunătórea austeritate a ruinelor anticeĭ *Urbs,* reese acel caracter cu totul propriŭ al Romeĭ din secoliĭ XVI, XVII, XVIII şi XIX, pe care ceĭ maĭ marĭ artiştĭ aĭ condeiuluĭ ca şi ceĭ maĭ inspiraţĭ dintre poeţiĭ timpilor din urmă l'aŭ reprodus în pagine nemuritoare. La Roma

www.dacoromanica.ro

toți simt și admiră spiritul păgânismului, și 'n acelaș timp toți regăsesc focarul și alimentul devoțiunii lor creștine în memoriile primitivei credințe a apostolilor și martirilor și 'n icoanele ascetismului ardent și visionar al evului de mijloc. Roma devine, astfel, orașul unic care simbolizéză și adăpostesce lucrurile cele mai protivnice și conciliéză toate manifestațiunile istoriei și ale vieții în împunătórea unitate a măririi sale și în nesfîrșita melancolie a amintirilor ei. Aci, biserici și temple, circuri și terme, arcuri și morminte, apeducte și catacombe se succed, la scurte intervale, pe lungi drumuri solitare. Din toate părțile se ridică glasul trecutului, muta elegie a ruinelor pustii. Niminea, nici chiar seninul și păgânul Goethe, n'a putut pe deplin să se sustragă dela această impresiune de solemnă tristeță. Poate tocmai pentru aceasta, Roma a domolit în pacea ei nealterată desastrele popoarelor și tragediile regilor; poate tocmai pentru aceasta, marii visători, marii desamăgiți, marii bolnavi, inimele încercate de pasiune, Byron și Lammenais, Goethe și Chateaubriand, Renan și Silvio Pellico, Dumas și Story, Shelley și Browning aŭ iubit Roma ca pe patria predilectă a viselor și a inimei lor : *country of the heart*. Și astăzi încă, cel mai mare dintre polonii în viață, Enric Sienkevicz, după ce a simțit pentru întâia dată aprinzându-i-se în Roma divina scânteie a geniului, smulge din sufletul Romei secretul celui mai inspirat dintre romanțele contimporane. De pe culmile Coloseului, care a ascultat gemetele agoniilor și a înghițit în șiróie sângele martirilor, misticul scriitor privește la recea și sleita

www.dacoromanica.ro

și trista societate modernă, din ce în ce mai lipsită de orî-ce mângâere de speranță, de virtute, de idealurî evangelice, de inițiative umanitare, și'ĭ adresează cuvintele luĭ Petru atuncĭ când, nu departe de Porta Capena,—în limpezimea dimineței, scânteietoare printre picăturile de rouă,—pe drumul deșert, întâlni pe divinul Rabbi și'l întimpină cu senina întrebare: *Quo vadis?* Iar Crist, simbolic, rĕspunse: «La Roma!» Adică: «Spre eternitate și spre glorie!»

*

Am zis maĭ sus, doamnelor și domnilor, că primul mare poet italian, Dante Alighieri, e și primul dintre scriitorii noștri politicĭ. Iar acum adaog că nu e scriitor italian cu adevĕrat mare, care, dela Dante încoace, să nu fie totdeodată puternic cugetător politic și ghibelin, adică preocupat de destinele patrieĭ și suspinând după o Italiă unită, cu desăvîrșire independentă și reîntoarsă Romeĭ smulse de sub jugul papal.

Eŭ nu pot să tratez pe larg, în câte-va minute numaĭ, un subiect nu încă pe deplin desfășurat în sute și sute de volume, nicĭ să arăt cum această idee de o Romă italiană,—restituită eĭ însăși și destinelor sale, renăscută pentru o a treia viață, dătătoare de o a treia cilivizațiune la popoare,—s'a desvoltat și s'a transformat, în curs de secolĭ, dela abstracțiunea marelui Ghibelin până la programul luĭ Cavour și al luĭ Victor Emanuel. Un singur lucru, însă, e important să'l stabilim, pentru tema noastră: că, în timp de cincĭ veacurĭ, toate spiritele luminate ale

www.dacoromanica.ro

Italieĭ și-aŭ îndreptat privirile spre Roma ca spre auspiciul august al mântuiriĭ noastre politice, ca spre ținta supremă a tutulor aspirațiunilor noastre naționale.

Chiar însuși acel vecĭnic jovial de Boccaccio 'și uĭtă, pentru un moment, sburdălniciile voióselor cete de nepăsătorĭ, ca să cânte Roma: «*O fior d'ogni città, donna del mondo*»; și salutarea asta capătă, în cântecu-ĭ, forță și înțeles de apostrofă politică.

Pentru sufletul rătăcitor și visător al luĭ Petrarca, Roma nu e numaĭ «cetatea unică a lumiĭ», «cetatea regină», cetatea «care ține locul ceruluĭ pe pământ», «*cui nulla similis fuit, nulla futura est*», ci este încă, și maĭ presus de tóte, sublima utopie a luĭ Cola di Rienzi, căruia, cu epistole de foc, ĭĭ întărește hotărîrea și'ĭ înarmează oarecum brațul. Machiavelli și Guicciardini scot din Roma esperiența și 'nvețămintele politice pentru presentul și pentru viitorul Italieĭ;-Pomponio Leto, din estrema miază-zi, aduce la Roma *La città terrena*, adică umanismul Renașteriĭ. Giordano Bruno moare pe rug, propoveduind mântuirea Romeĭ de teroarea papală. Și într'această credință mor Giannone și Campanella. In orĭ-ce timp, prin miĭ de cărărĭ luminoase, se 'ndrumează către Roma gândul Italieĭ. La Roma, sinteză a cugetăriĭ unitare politice, sboară necurmat dorul suprem al orĭ-căruĭ suflet italian. Pe d'asupra Romeĭ palpită, veacurĭ întregĭ, sufletul națiuneĭ. Și când apostolul timpurilor nouĭ, Mazzini, scrie paginele-ĭ nemuritoare, toată Italia se redeșteaptă 'n ele și în ele trĕsare. Și când eroul celor doă lumĭ, Garibaldi, voluntа-

www.dacoromanica.ro

rilor sĕĭ consacrați morții le strigă «*Roma saŭ moartea* !». toată Italia e 'n acel strigăt. Și când Victor Emanuel, cu privirea-ĭ către Capitoliŭ, proclamă noua cruciadă, toată Italia e în picioare. Mulțămită acestor conducĕtorĭ, din cerul latin se scoborî iarăși surîzătoare, precum o visase poetul, primăvara speranțelor: și istoria renașterii noastre naționale deveni o poemă așa de 'naltă și de imaginoasă, încât nicĭ avîntul liric strecurat în mișcarea epică, nicĭ orĭ-ce artă de poet uman nu va isbuti, chiar cu cele maĭ scânteietoare culorĭ, să o traducă.

Voĭ toțĭ o cunoașteți, o românĭ, această înaltă poemă. Și chiar dacă n'ațĭ cunoaște-o, vĭ-ar fi lesne să vĭ-o închipuițĭ, gândindu-vĕ la repedea desfășurare a minunateĭ vóstre mișcărĭ naționale. La Roma, inimosul Urechiă ne amintea că, trămițênd, acum vre-o patru-zecĭ de anĭ, o primă falangă de studențĭ românĭ la universitatea din Turin, îĭ recomanda astfel luĭ Cavour: «Faceți din tinerii noștri ceva maĭ mult decât învățațĭ; faceți dintr'înșiĭ adevărați latinĭ, vrednicĭ scoboritorĭ aĭ Romeĭ, mama naționalității lor.»

Și acel mare bărbat răspundea: «Ațĭ fost voĭ romînii, timp de secolĭ, primul zid al imperiuluĭ roman și, maĭ târziŭ, al Europeĭ în contra invasiunilor mongolice și turcești. Italia, mama voastră, a luptat, la rându-ĭ, pentru românĭ, în Crimeea. Ea 'și va desăvîrși opera începută, deschizêndu-și școlile tinerelor voastre generațiunĭ. Le vom învĕța să iubească Roma și sunt sigur că, maĭ curînd saŭ maĭ târziŭ, ne vor urma pe cărarea ce dînsa ne-o arată.»

Și voĭ, sub steagul sfînt al Romeĭ, ne-ațĭ urmat, o ro-

www.dacoromanica.ro

mânĭ, pe câmpiĭ libertățiĭ și aĭ victorieĭ. Fu suflarea virtuțiĭ latine, încă vie printre secolĭ, care făcu posibilă a voastră și a noastră reînviere: fu suflarea aceleĭ virtuțĭ care 'nflăcără spiritele eroilor noștri. Una din cele maĭ talentate fiice ale Românieĭ ne întreba, în discursul sĕŭ la Forul Traian, dacă ajunsese pân' la Roma faĭma victoriilor dela Grivița și Plevna, dela Rahova, dela Smârdan și Vidin; și se păru un moment că din cerul Urbeĭ o voce ĭĭ rĕspunse: «Și acelea, dragă, a mea operă sunt! Eŭ trămisu-vĭ-am pe ceĭ maĭ vitejĭ dintre străbunĭĭ voștri, și pe Coclite, și pe Mariŭ, și pe Camil, și pe Scipione, ca să vi-ĭ îmbărbăteze pe oșteniĭ voștri, ca să-ĭ împingă la luptă. Invins-am întîia dată cu Traian, dându-vĕ o patrie; învins-am a doua oară, cu aceștia, redându-vĕ neatîrnarea.»

Geniul Romeĭ veghia, în adevĕr, într'aceleașĭ zile, asupra capuluĭ nostru și al vostru. Dela Alpĭ la Marea-Ionică rĕsuna, ca o 'nvăpăiată odă de-a luĭ Tirteŭ, — compendiŭ al tutulor aspirațiunilor carĭ d'atâtea veacurĭ sbuciumaseră sufletul națiuneĭ, compendiŭ al luptelor, al eroismelor, al martiriilor carĭ fac demnă de strămoșĭ istoria reînvierĭĭ noastre, — rĕsuna strigătul augural al Leuluĭ din Caprera ; și, ca un ecoŭ, la acel strigăt rĕspundea, îngânându-se cu imnurile luĭ Heliade Rădulescu, luĭ Alecsandri, luĭ Mureșeanu, strigătul vostru nu maĭ puțin eroic: «*România orĭ moartea!*» Și nu 'ntârdiâ, pentru voĭ ca și pentru noĭ, a ni-se 'ndeplini destinul. La d'abia șépte anĭ după ce, deschidêndu-se de bersalierĭĭ noștri o spărtură în zidurile papale, — ultim bulevard și ultimă urmă a pu-

www.dacoromanica.ro

tereĭ tenebroase sub care zăcuse d'atâta vreme apăsată conștiința nóstră,—Italia 'șĭ încorona destinele în Capitoliŭ, la șépte anĭ după 20 Septembre 1870, vitézul Carol de Hohenzollern, în fruntea voĭnicilor sĕĭ curcanĭ, cucerea pentru sine cea maĭ gloriósă dintre coróne, aceea făurită din oțelul tunurilor dușmane, iar pentru voĭ cel maĭ neprețuit dintre daruri: stabilitatea în lăuntru și considerația în afară. Astfel, aproape contimporan, și noĭ și voĭ culegeam rĕsplata luptelor susținute în numele binecuvêntat al Romeĭ. Ne uniseră zilele de rĕstriște și de durere, ne uni lauriĭ ultimeĭ biruințe. In ziua 'n care Italia se sui pe cósta Dealuluĭ sacru, spiritul Românieĭ ĭĭ sta alăturĭ. Pe când, în acea zi, toate popoarele și toate guvernele, în fața acestuĭ eveniment, care de sigur fu cea maĭ solemnă și cea maĭ puțin așteptată cucerire a secoluluĭ, rĕmâneaŭ mute și ca 'ncremenite, un singur popor și un singur guvern pronunța un cuvênt de asentiment și de efusiune; și cuvêntul se repercuta, într'un ecoŭ multiplu și viguros, dela Carpați pân' la Apenini: «Trăiască Italia! Trăiască Roma!»

*

Și acum să ne 'ntrebăm cu Giovanni Bovio, marele cugetător al Italieĭ moderne: de ce Italia, intrată în Roma, a rĕmas. până maĭ ierĭ, maĭ pe jos de menirea și de revoluțiunea eĭ? Și Bovio ne va rĕspunde: Precum sunt inteligențe universale carĭ daŭ nume unuĭ secol, poate să fie și o cetate universală care dă lege lumiĭ. Istoria ne indică una singură: *Roma.*

www.dacoromanica.ro

Păgână saŭ creștină, cu Panteonul saŭ cu Sfîntul-Petru, a luĭ Cesare orĭ a luĭ Gregoriŭ VII, cu edictul saŭ cu *dictatus papæ*, Roma e tot *catolică*, e adică tot *universală*.

Pot fórte bine, dela Alexandru cel Mare până la Napoleon I, cincĭ capete de regĭ să viseze monarhia universală: Roma singură poate, de douĕ orĭ, maĭ maĭ să realizeze acest vis.

Puté-veĭ, ca Anibal, s'o urăștĭ; ca Jugurta, s'o desprețuești; ca Genseric, s'o jăfuești: Roma va domina.

Puté-veĭ să ducĭ scaunul Imperiuluĭ la Constantinopol ; scaunul Papatuluĭ, la Avignon ; să te întitulezĭ, dela Paris, imperator roman : Roma va domina.

La Ierusalim veĭ adora Mormîntul Sfînt ; la Nicea, la Efes, la Lion, la Constanza, la Trento veĭ convoca conciliĭ : Roma singură e catolică.

Londra poate să fie populată de patru milioane; Parisu' poate să 'șĭ impună limba tutulor curților și tutulor congreselor; Roma poate să rĕmână pustie și mută: cetatea universală e Roma. Numaĭ aci s'a cugetat cugetarea lumiĭ.

Filosoful Ferrari zicea: Nu intrați, italianĭ, în Roma: ea e cetatea monumentelor și a memoriilor. Nu grăi bine; trebuia să zică: s'aveți o gândire universală, dacă vroițĭ să intrați într'o cetate universală și să vĕ substituițĭ uneĭ puterĭ universale !

*

O Romă, eternă Romă, venerabilă mamă a civilisațiunii, mamă a noastră. la tine priviră Pavel Apostolul și ponte-

www.dacoromanica.ro

ficiĭ Creștinismuluĭ; la tine, mânia africană și lăcomia norduluĭ; la tine, Carol Magnu și imperatoriĭ; la tine, Cola di Rienzi și tribuniĭ poporuluĭ; la tine, mințile marĭ și inimile marĭ; la tine priviră apostoliĭ nuoilor neamurĭ și aĭ nuoeĭ civilisațiunĭ. Intre zidurile tale, ca s'o spunem cu Mazzini, s'a elaborat de doă orĭ viĕța lumiĭ. Și viĕța e aci eternă; moartea, necunoscută. De pe colinele tale acvila victoriósă, deschidêndu-și repede sborul, mĕsurâ'n juru-ĭ cu o singură ochire pământul și'ĭ însemnâ hotarele cu ideea dreptuluĭ, prima și adevĕrata sorginte de libertate. Apoĭ, când oameniĭ te plângeaŭ ca pe o moartă și deja se pregăteaŭ să'țĭ celebreze funeraliĭ solemne, înviașĭ plină de-o viĕță esuberantă. înviașĭ și maĭ mărĕță decât fuseseșĭ, și, d'abia revenită'n simțirĭ, te constituișĭ centru al uneĭ nuoĭ unitățĭ, care ridicând sus legea, pân' la atingerea ceruluĭ, suprapuse ideeĭ dreptuluĭ ideea datorieĭ. comună tutulor: de unde, principiul suprem de egalitate. De ce óre astăzĭ nu aĭ sancționa tu noul drept umanitar și civil, pentru ca, încă o dată, să aĭbă dela tine noŭ impuls progresul istorieĭ, pe care Vico îl defini «posibilul uman», progresul spirituluĭ pe urcușul rĭpos al veacurilor?

Romă, mamă, ascultă urarea noastră: tu de doă orĭ, maĭ întâiŭ cu spada și apoĭ cu credința, dĕduși codice și unitate lumiĭ: s'ajungĭ, încă o dată, cu cugetarea să'ĭ daĭ lumină, pân'ce va trăi omenirea, pân'ce va dăĭnui lumea!

www.dacoromanica.ro